DIN NOU DESPRE CAVALERII DANUBIENI

Constantin Pop

Organizarea unor expoziţii de arheologie românească peste hotare[1], ne-a permis să ne ocupăm mai îndeaproape de o tăbliţă votivă închinată cavalerilor danubieni[2], cult sincretist, cu o complicată eshatologie, care a luat fiinţă în sec. II e.n. în provinciile dunărene ale Imperiului roman, printre care şi Dacia. *Ex-voto*-ul se păstrează in colecţiile de antichităţi ale Muzeului de istorie a Transilvaniei din Cluj[3].

Piesa (fig. 1), cu locul de descoperire necunoscut[4], turnată în plumb, este bine conservată, micile deteriorări existente neîmpiedicînd prea mult identificarea bogatei ei figuraţii. Dimensiuni: 7,5×7×0,2 cm.

Placa, de formă patrulateră, are suprafaţa împărţită în patru registre sculpturale, înscrise de două colonete netede cu capiteluri corintice, ce susţin o friză semicirculară, ornamentată sus şi jos cu o bandă de cerculeţe şi la mijloc cu un brîu masiv de ove. În colţurile superioare ale monumentului, deasupra frizei, se află doi şerpi uriaşi, încolăciţi, a căror smocuri de păr atîrnă sub bot sau flutură pe creştet.

Primul registru al scenei de cult prezintă bustul lui *Sol*. Zeitatea, în cvadrigă (atelaj sugerat de apărătoarea din faţă a carului), are părul scurt, buclat, încoronat cu o diademă de şapte raze, fiind îmbrăcat cu o tunică drapată şi o hlamidă, a cărei falduri se văd deasupra umărului drept al personajului. Braţul drept este întins, iar în mîna stîngă ţine un bici peste globul pămîntesc. Caii, perechi, în plină mişcare, sînt înfăţişaţi doar pînă la piept. Animalele centrale, impodobite cu piese de harnaşament (slab vizibile) întorc capetele spre divinul lor stăpîn, celelalte două

---

[1] „Römer in Rumänien", Köln, februarie-mai 1969 şi „Civiltà romana in Romania", Roma, ianuarie-martie 1970.

[2] O scurtă informaţie despre această piesă vezi, D. Tudor, *I Cavalieri danubieni*, în *Ephemeris Dacoromana*, VII, 1937, nr. 75, p. 329. Pentru bibliografia completă a monumentelor ce ne interesează vezi, D. Tudor, *op. cit*, nr. 71—92, p. 328—332; D. Tudor, *Nuove rappresentazioni dei Cavalieri danubiani*, în *Ephemeris Dacoromana*, VIII, 1938, nr. 134, p. 449; D. Tudor, *Nuovi monumenti sui Cavalieri danubiani*, în *Dacia*, N.S., IV. 1960, nr. 164, p. 352, nr. 176—179, p. 357. Pentru descrierea succintă a tăbliţei în cataloagele expoziţiilor de la Köln şi Roma vezi, H. Daicoviciu, în *Römer in Rumänien*, Köln, 1969, sigla F 86, p. 211, fig. 50 şi H. Daicoviciu, în *Civiltà romana in Romania*, Roma, 1970, sigla F 154.

[3] Nr. inv. II, 7548.

[4] Cf. registrul de inventar.

sînt strunite prin hățuri de conducătorul cvadrigei.

În cîmpul al doilea, în mijloc, se găsește o femeie *(Marea Zeiță)* în picioare, înveșmîntată cu un *chiton,* drapat, lung pînă la pămînt, de sub care se zăresc vîrfurile încălțămintei, și cu un *himation.* Capul, cu părul în bucle (sau avînd cercei) ce-i acoperă pavilioanele urechilor, este aureolat cu o stea cu patru raze, care iese din cadrul orizontalei registrului, fiind plasată pe carul Soarelui. În mîini, — brațele atrînă —, ține cîte un pumnal (cuțitul din mîna stîngă nu se mai vede, deoarece piesa este aici deteriorată) pentru jertfele sîngeroase de berbeci și tauri *(criobolion).* Divinitatea este flancată într-o dispunere heraldică de doi tineri călăreți, *Cavalerii danubieni,* cu care formează o *triadă sfîntă.* Călăreții, cu capul descoperit, poartă o tunică și o hlamidă, ce flutură în vînt. Amîndoi salută triumfal cu cîte o mînă ridicată divinitatea feminină centrală, iar cu cealaltă țin căpăstrul cailor. Animalele au un picior ridicat, în poziția de pășire înainte, sub copitele celui din stînga zace dușmanul doborît și a celui din dreapta, un pește. Deasupra capetelor lor se află o stea cu opt colțuri. Cavalerii sînt urmați de acoliți: un războinic cu armură și coif, ținînd în mîna stîngă un scut și în dreapta, oblic, o lance (figura din extrema stîngă) și o femeie cu părul scurt, buclat, cu o ținută vestimentară compusă dintr-o tunică drapată, pînă la pămînt, de sub care ies vîrfurile picioarelor, și o mantie pe spate; ea prinde cu mîna stîngă o parte a îmbrăcămintei, cealaltă și-o duce la frunte (figura din extrema dreaptă).

FIG. 1. TĂBLIȚA VOTIVĂ DIN MUZEUL DE ISTORIE A TRANSILVANIEI DIN CLUJ

Următoarea zonă de reprezentări înfățișează în centru busturile a trei personaje imberbe, probabil niște bărbați, așezați în capul unei banchete patrulatere, adînc striată, în jurul unei mese rotunde, mascată de o draperie bogată, pe care se află o tipsie *(patera?)* mare, ovală, ce se suprapune peste contururile mesei. În vas se găsește un pește. Convivul din stînga se uită la ceilalți doi, care stau în profil cu fața spre el. Toți prind cu cîte o mînă buza tipsiei. Scena banchetului este încadrată în stînga de două figuri umane, despărțite de un copac cu două ramuri cu frunze (sau fructe) mari. Personajul din stînga este îmbrăcat cu o tunică pînă la genunchi, drapată, și purtînd pe față o mască de berbec, privește spre celălalt, care, cu bustul gol și acoperit de la brîu în jos cu un șorțuleț, jupoaie cu mîna stîngă pielea unui animal (probabil berbec), fără cap, ce atîrnă de copac. Această scenă semnifică un ceremonial mistic, unde neofiții la îndemnul unui preot inițiator, *mystagogus* (care nu apare), execută un sacrificiu (o treaptă de inițiere în cultul atît de secret al Cava-

FIG. 2. MONUMENTUL DIN MUZEUL DIN ZAGREB

FIG. 3. PLACA DIN MUZEUL NAȚIONAL DIN BUDAPESTA

lerilor danubieni). În dreapta banchetului sînt doi tineri nuzi. Cel din față ținîndu-l de mînă pe al doilea și întorcînd capul spre acesta, îl invită cu dreapta să participe, parcă, la festin.

Ultimul registru sculptural înfățișează, de la stînga spre dreapta, o măsuță cu trei picioare *(mensa Delphica)*, pe care se află un pește, apoi un șarpe uriaș încolăcit, un *kantharos* cu toartele mari, un leu (fiara se observă cu destulă greutate din cauza deteriorării piesei) și un cocoș, adică tocmai cele patru elemente fundamentale ale universului: pămîntul, apa, focul și aerul. Deasupra șarpelui și a leului sînt două obiecte (inimă, con de pin?) sau animale (broască țestoasă, cap de berbec?) greu de identificat.

Tăblița, datată în sec. III e.n., are analogii de o identitate surprinzătoare, atît ca figurație și dimensiuni (diferențele de 1—2 mm sînt nesemnificative) cu alte șase piese: două descoperite la *Sirmium—Pannonia Inferior* (Sremska Mitrovica, Iugoslavia), una păstrată în Muzeul din Zagreb (fig. 2)[5], cealaltă în Muzeul Național din Budapesta (fig. 3)[6], a treia provenită de la *Lugio-Pannonia Inferior* (Dunaszekcső, Ungaria)[7], apoi tăblița ieșită la iveală la Halapić—*Dalmatia* (Iugoslavia)[8], seria tipologică continuînd cu placa aflată în împrejurimile orașului *Singidunum—Moesia Superior* (Beograd, Iugoslavia)[9] și cu fragmentul existent din *Pannonia* (locul de proveniență necunoscut)[10]. Dar, iconografia acestor *ex-voto*-uri identice este asemănătoare și cu a altor două tipuri de plăci votive dedi-

---

[5] D. Tudor, în *Ephemeris Dacoromana*, VII, 1937, nr. 71, p. 328—329, p. I/1.

[6] *Ibidem*, nr. 72, p. 329.

[7] D. Tudor, în *Dacia*, N.S., IV, 1960, nr. 176, p. 357.

[8] D. Tudor, în *Ephemeris Dacoromana*, VII, 1937, nr. 74, p. 329.

[9] D. Tudor, în *Ephemeris Dacoromana*, VIII, 1938, nr. 134 p. 449.

[10] D. Tudor, în *Ephemeris Dacoromana*, VII, 1937, nr. 73, p. 329.

FIG. 4. EX-VOTO-UL DE LA *TEUTIBURGIUM*

FIG. 5. SCULPTURA DE LA *INTERCISA*

cate Cavalerilor danubieni. Acestea totuşi prezintă unele mici deosebiri atît faţă de primele şapte, cît şi între ele, deşi trăsătura comună a ultimelor două variante (dimensiunile mai mari cu 1,5—2 cm, de unde şi reprezentările crescute în proporţii), face ca la prima vedere ele să fie uşor confundate. O categorie figurativă, în care se înscriu piesele descoperite la *Teutiburgium—Pannonia Inferior* (Dalj, Iugoslavia — fig. 4)[11], Cornacum—*Pannonia Inferior* (Sotin, Iugoslavia)[12], Tüskepuszta—*Pannonia Inferior* (Ungaria)[13], *Burgenae—Pannonia Inferior* (Novi Banovci, Iugoslavia)[14], Sabac—*Pannonia Inferior* (Iugoslavia)[15], Petrović—*Pannonia Inferior* (Iugoslavia)[16], *Mursa—Pannonia Inferior* (Osijek, Iugoslavia)[17], *Siscia—Pannonia Superior* (Sissek, Iugoslavia)[18] şi alte două, una din *Pannonia Inferior* (localitatea nu este identificată)[19], cealaltă (nu se precizează provincia) păstrată în Muzeul Metropolitan din New York[20], prezintă următoarele modificări: cele două stele cu opt raze, care se găseau deasupra cailor călăreţilor danubieni din registrul secund, aureolează acum anima-

---

11 *Ibidem*, nr. 76, p. 329—330, pl. III,2.

12 *Ibidem*, nr. 78, p. 330.

13 *Ibidem*, nr. 79, p. 330.

14 *Ibidem*, nr. 80, p. 330.

15 *Ibidem*, nr. 81, p. 330.

16 *Ibidem*, nr. 82, p. 330.

17 *Ibidem*, nr. 83, p. 330.

18 *Ibidem*, nr. 77, p. 330.

19 *Ibidem*, nr. 84, p. 331.

20 *Ibidem*, nr. 85, p. 331.

lele cvadrigei lui Sol, cavalerul din stînga poartă pe cap o cı șmă frigiană și are sub copitele calului peștele, pe cînd cel din dreapta calcă rivalul răpus, cele două personaje din rîndul al treilea, participante la sacrificiu, sînt alăturate, copacul despărțind astfel scena mistică de cea a banchetului, în care comeseanul din mijloc ține în mînă o cupă, apoi primul tînăr nud din dreapta nu mai întoarce capul spre cel ce îl urmează și, în sfîrșit, în registrul al patrulea, șarpele și leul și-au schimbat locul, lipsind totodată și cele două obiecte sau animale greu de identificat de deasupra acestor sălbăticiuni. A treia grupă de astfel de reprezentări, în care intră tăblițele votive provenite de la *Bassiana—Pannonia Inferior* (Donj Petrovic, Iugoslavia)[21], *Intercisa—Pannonia Inferior* (Dunaújváros, Ungaria — fig. 5)[22], Magyar—Egres—*Pannonia Inferior* (Ungaria)[23], *Ad Militare—Pannonia Inferior* (Batina, Iugoslavia)[24], *Gorsium (Herculia) — Pannonia Inferior* (Tác—Fövenypuszta, Ungaria)[25], *Siscia—Pannonia Superior* (Sissek, Iugoslavia)[26], Taliándörögd — *Pannonia Superior* (Ungaria)[27], *Singidunum—Moesia Superior* (Beograd, Iugoslavia)[28], *Horreum Margi—Moesia Superior* (Cuprije, Iugoslavia)[29], Han—Compagnie—Vitez—*Dalmatia* (Iugoslavia)[30] și placa incertă din Muzeul din Pécs[31], se deosebește de varianta a doua de monumente, prin apariția unei stele lîngă cei doi șerpi din colțurile superioare ale tăblițelor, a motivelor de astragale (în locul benzilor de cerculețe) ce încing friza semicirculară cu ove, a fusurilor colonetelor, acum torsionate și a celor două stele de deasupra cailor cvadrigei lui Sol care de data aceasta încadrează divinitatea supremă.

Făcînd o recapitulare a localităților[32] unde au fost descoperite aceste trei serii tipologice de plăci votive, iconografic foarte apropiate între ele, constatăm că din 28 de piese, 16 provin din *Pannonia Inferior,* 3 din *Pannonia Superior,* 3 din *Moesia Superior,* 2 din *Dalmatia,* 1 din *Pannonia* (informația lapidară a provinciei și necunoașterea locului de proveniență a piesei, nu permite plasarea monumentului în *Pannonia Inferior* sau *Superior*), iar 3 sînt incerte, fiind păstrate în muzeele din Cluj, New York și Pécs. Pe baza acestor constatări și a numărului mare (16 bucăți) de plăci votive descoperite în *Pannonia Inferior,* putem emite ipoteza,

---

21 *Ibidem,* nr. 86, p. 331. pl. III/3.

22 *Ibidem,* nr. 88, p. 331.

23 *Ibidem,* nr. 89, p. 332.

24 D. Tudor, în *Dacia,* N.S., IV, 1960, nr. 177, p. 357.

25 *Ibidem,* nr. 179, p. 357.

26 D. Tudor, în *Ephemeris Dacoromana,* VII, 1937, nr. 87, p. 331.

27 D. Tudor, în *Dacia,* N.S., IV, 1960, nr. 178, p. 357.

28 D. Tudor, în *Ephemeris Dacoromana,* VII. 1937, nr. 91, p. 332.

29 D. Tudor, în *Dacia,* N.S., IV, 1960, nr. 164, p. 352.

30 D. Tudor, în *Ephemeris Dacoromana,* VII, 1937, nr. 92, p. 332.

31 *Ibidem,* nr. 90, p. 332.

32 Pentru harta descoperirilor vezi, D. Tudor, *Discussioni intorno al culto dei Cavalieri danubiani,* în *Dacia,* N.S., V, 1961, fig. 1 și fig. 2, în care Tác—Fövenypuszta este greșit plasată în *Pannonia Superior,* știut fiind faptul că localitatea se chema în antichitate *Gorsium (Herculia)* și se găsea în *Pannonia Inferior.* Pentru așezările din *Pannonia Inferior* și o parte din *Moesia Superior* vezi, *Tabula Imperii Romani. Aquincum—Sarmizegetusa— Sirmium,* L34, Budapest, 1968.

fără a greşi prea mult, că cele trei variante de tăbliţe închinate Cavalerilor danubieni să fi fost confecţionate în ateliere meşteşugăreşti locale ce au fiinţat în această regiune a Imperiului şi în special în sudul ei, dacă nu în apropierea hotarelor cu *Moesia Superior*. Înclinăm să credem acest lucru prin faptul că aici au ieşit la iveală 11 monumente în 10 localităţi din *Pannonia Inferior* (*Sirmium* — 2 bucăţi, *Teutiburgium, Cornacum, Burgenae, Bassiana, Mursa, Lugio, Ad Militare*, Šabac şi Petrović), nu departe de *Singidunum* din *Moesia Superior* (unde au apărut, de asemenea, două *ex-voto*-uri), aşezare cuprinsă şi ea în repertoriul descoperirilor. Desigur, presupunem că numai de aici au putut iradia — lărgindu-se astfel aria geografică — piesele similare aflate în *Pannonia Superior* (3), *Pannonia* (1), *Dalmatia* (2), *Moesia Superior* (3) sau cele 3 monumente existente în muzeele din Cluj, New York şi Pécs.

Dacă avem în vedere faptul că *ex-voto*-ul din colecţia Muzeului de istorie a Transilvaniei din Cluj a fost cumpărat pe la începutul secolului nostru şi dacă considerăm că vînzătorul F. Morá[33] este una şi aceeaşi persoană cu directorul Muzeului din Seghedin, atunci putem conchide că această piesă nu a fost descoperită probabil în Transilvania, aşa cum se credea[34], ci că ea îşi are locul de provenienţă tocmai în zona pe care am stabilit-o, de unde prin diferiţi intermediari a ajuns astăzi în lăcaşul de cultură transilvănean.

TOUJOURS AU SUJET DES CHEVALIERS DANUBIENS

RESUME

On décrit une tablette votive de plomb, dédiée aux Chevaliers danubiens, laquelle est conservée dans le Musée d'histoire de Transylvanie de Cluj. Le monument, de provenance inconnue, daté au III-ème siècle de n.è., a des analogies, plus ou moins parfaites, avec 27 d'*ex-votos*, clasifiés par l'auteur en trois séries typologiques.

En ce qui concerne le lieu d'origine de ces tablettes votives, on émet l'hypothèse qu'elles ont été confectionées dans les ateliers artisanaux de *Pannonie Inférieure* et spécialement dans la partie sudique de cette province.

---

33 Cf. registrului de inventar.

34 Aşa am presupus iniţial făcînd fişele de obiect ale piesei respective pentru expoziţiile de la Köln şi Roma, fişe transformate apoi de H. Daicoviciu în sigle pentru cataloage (vezi nota 2).